

YENİ PAZARLI ALHAMIYADO EDEBİYATÇISI TAHİR EFENDİ BOŞNAK
THE ALJAMIADO LITERATE TAHİR EFENDİ BOŞNJAK FROM NOVI PAZAR

Redžep ŠKRİJELJ*

Özet: *Boşnaklar'ın Alhamiyado edebiyatı birkaç bilim adamı ve şarkiyatçının bilimsel araştırmaları sonucu pöpüerlik kazanmıştır. Arşivlerde ve özel derlemelerde henüz tanınmamış ve unutulmuş el yazması eserlerin var olduğu bilgilesinin yanında, birkaç önemli edebiyatçının eserleri dikkatimizi çekmektedir. Sancak'ta bu edebiyat alanı o kadar özel bir gelişim yorüngesini göstermiştir ki bu alan hakkında sadece birkaç alimden ve derviş şeyhinden oluşan yazarlar grubundan aldığımız bilgiler üzerinden değerlendirme yapabilmekteyiz. Bunlardan biri Yeni Pazar şehri yakınlarındaki Lukare köyünden gelen Mehmed Tahir Boşnak'ın edebî külliyatıdır. Sanatkâr, çalışmış olduğu bölgenin kültür havzasından daha çok Avrupa edebiyatında şöhret kazanmıştır. Müellif Küçük'te mualim olarak çalıştığı Yeni Pazar ve derviş şeyhi görevini yaptığı Kosova'nın Yakova şehirlerinde yaşamıştır. Esasen Arnavut edebiyatında şöhret kazanmış, Boşnaklar arasında ise tamamen unutulmuştur. Mehmed Tahir Boşnak, Mehmed Tahir Saraçević, Yakovalı Tahir, Büyük Efendi ve Şeyh Tahir Efendi adlarıyla bilinmektedir. Arnavut veya Boşnak kökenli olan ve Sancak doğumlu tek büyük Alhamiyado edebiyatçısıdır.*

Anahtar Kelimeler: *Mehmed Tahir Boşnak, Alhamiyado, Sancak, Vehbi, Lukare, Yeni Pazar*

Abstract: *Bosniak Aljamiado literature has gained popularity due to the scientific works of certain researchers and orientalists. Aside of information about manuscripts which still have not gained adequate publicity and remain forgotten in the archives, we were attracted by the works of few important literary workers. In Sandžak this literary field has manifested itself in such a special developmental route that we succeeded to gain information about it by analyzing the works and deeds of only a few literates and Dervish Sheikhs. An expamle of them is the collection of works created by Mehmed Tahir Bošnjak – a literature worker born in the Lukare village near Novi Pazar. It is important to notice that this artisan has gained more publicity in European literature than in his homeland. After serving as a teacher in the Small Madrasa in Novi Pazar, he moved to the Kosovo town of Gjakova where he was appointed as a Dervish Sheikh. He gained glory in the Albanian literature while being completely forgotten among the Bosniaks. Mehmed Tahir Bošnjak, Mehmed Tahir Saračević, Tahir of Gjakova and Sheikh Tahir Efendi have been the names used to refer to this author. Being from Albanian and Bosnian origin he is the only significant Aljamiado literate from Sandžak.*

Key Words: *Mehmed Tahir Bošnjak, Aljamiado, Sandžak, Vehbi, Lukare, Novi Pazar*

* (Prof. Dr.); Novi Pazar Devlet Üniversitesi, Novi Pazar, Sırbistan, e-mail: rskrijelj@np.ac.ras

Tahir Efendi Boşnak'ın Hayatı

Yeni Pazar kırsalında doğan Boşnak-Arnavut şairi, alimi ve güzel yazı sanatçısı Tahir Efendi Boşnak, Osmanlı çağının en önemli divan ve Alhamiyado¹ şairleri arasında sayılmaktadır. Arnavutça, Boşnakça, Türkçe, Arapça ve Farsça dillerinde yazan nadir edebiyatçılar takımıydızına ait üretken bir şair ve yazar olarak kayıtlara geçmiştir. Tahir Efendi Boşnak'ın (طاهر افندی بوشناک) hayatı ve yaratıcılığı hakkında, geride bıraktığı eserlerden ziyade Arnavutça² ve başka dillerde yazılmış olan çalışmalarından bilgi alıyoruz. Tarihsel kaynaklarda Tahir Efendi Boşnak, Yakovalı Tahir Efendi, Büyük Tahir Efendi³ ve Tahir Efendi Boşnak gibi farklı adlarla anılmaktadır. Boşnak (Arn. Boshnjaku) soyadını Yeni Pazar yakınlarında bulunan Lukare köyünden, *Yakovalı* (Arn. Gjakova) lakabını ise edebî hayatına başladığı bu şehre gösterdiği sevgi ve *Ulu*⁴ lakabını da yazıları sebebiyle kazandığı büyük saygıdan dolayı almıştır.

Kesin doğum ve ölüm tarihi belli olmayan bu edebiyatçının eserlerini, 1810 ile 1843 yılları arasında yazdığı tahmin ediliyor. Yeni Pazar yakınlarında bulunan Lukare köyünde 1770 (Hicri 1183/4) yılında doğan Molla Derviş Peya⁵ misali, bu alanlarda eser veren birkaç Osmanlı şairiyle yakın zamanda yaşamıştır. Tahir Efendi, Yeni Pazarlı şair ve şeyh Derviş Ahmed Gurbi Baba'nın (1698/99-1775/76) hayatının sonlarına doğru doğmuştur. şairin doğum yeri ve ecdadı hakkında öz kızı olan Halime'den (1808-?) alınan bilgiye göre babası, Kastrati aşiretinden Lukare köylü Saraçeviç sülalesine aittir.⁶ Yakova'ya temel eğitimini tamamlamak için yerleşmiş, yüksekokul ve

¹ Alhamiyado edebiyatının ilk olarak İspanya'da ortağa çıktığı bellidir. Erken Orta Çağ'da Endülüslü Müslümanlar arasında Arapçanın unutulmasıyla birlikte İspanyol dilinde Arap alfabesi vasıtasıyla şiirler ve düzyazılar yazılmıştır. Alhamiyado kavramı alhamiya (asıl yazılışı aljamia) kelimesinden türemiştir ki Arapça 'al-a'ğamiyya' (yabancı, Arap olmayan) sözünün İspanyol varyantıdır. Manası büyük değişikliklere uğramıştır fakat çağdaş zamanlarda, geç Orta Çağ'da ortaya çıkmış, Romen veya İspanyol dillerinde, Latin yerine Arap alfabesiyle yazılmış edebiyat anlamına gelmektedir. Daha yeni zamanlarda bu terim, Arap alfabesinden faydalanarak değişik dillerde yaratılmış yazılı kaynaklar, edebî ve tarihsel eserlerin sınıflandırılması için kullanılmaktadır. Boşnak edebiyatından ziyade Sırpça, Hırvatça, Lehçe, Yunanca, Bulgarca, Arnavutça ve başka dillerin Alhamiyado edebiyatını kastedebilir. *Diccionario de la lengua castellana compuesto por la real academia espanola* (segunda impresion), Tomo primero A-B, Madrid MDCCCLXX, 180; Benzer şekilde : Levi - Provençal, *Aljamia*. Encyclopaedia of Islam, New Edition, Vol. I. 1960, str. 404.

² Nehat Krasniqi, *Tahir efendi Boshnjaku - Djakova (1770-1850)*; Edukata Islame (Revistë shkencore, kulturore islame tremujore), yıl. XXXVIII sayı. 88 / Prishtinë 2009, 31-60.

³ Tahir Efendi Huka (1822-1908) "Küçük Tahir" adını taşımıştır. Ondan yaşlı ve meşhur olan Yakovalı veya Boşnak Tahir Efendi "Büyük Tahir" lakabını taşımıştır. Bakınız: Muhamet Piraku "Kultura kombetare Shqiptare deri ne Lidhjen e Prizrenit", Prishtina 1989, pages 375, 384, 393. Ibid pg. 390-395

⁴ Robert Elsie, *Albanian literature in the Moslem tradition* (Eighteenth and the early nineteenth century Albanian writing in the Arabic script); Oriens , Vol. 33, E. J. Brill, Leiden. New York.Köln 1992, 300-301.

⁵ *Mulla Derviş* (Peja) 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başlangıcında yaşamıştır. Soyadına göre İpek'in kırsalından gelmiş ve temel eğitimini orada tamamlamıştır. Birkaç yılını İstanbul'da geçirip faydalı eğitim görmüştür. Geri dönüşünden sonra arkadaşları olan İpekli ve Yakovalı şeyhlerle beraber İpek'e gitmiştir. Diğer şeyhlerle sürdürdüğü arkadaşlığı süresince büyük saygı ve itibar kazanmıştır. Kan davalarını çözmek için görevli olan Arnavut 'Pleçniya' müflihun kurulu üyeliğine seçilmiştir. Apaçık millî mesaj taşıyan kasidesi için hatırlanmıştır: Medet, emni na harrohet / *Medet, adımız unutuluyor* (Örnek: M. Piraku, *Kultura Kombëtare Shqiptare deri në Lidhjen e Prizrenit*, Prishtinë, 1989., 95.)

⁶ Tahir Efendi Boşnak'ın ecdadı hakkındaki ilk bilgiler, rahmetli Hacı Hüseyin-Çena Zatriç'in hatıralarına göre Prishtine'de 16-17.09.2006 tarihinde düzenlenen 'Arnavutlar Arasındaki İslamiyet'in 600. Yıldönümü' ("Gjashitë shekuj të Islamit ndër shqiptarë") Uluslararası Sempozyumunda Türkolog Nehat Krasniçi'nin "Yakovalı Tahir Efendi'nin Hayatı Hakkında Yeni Bilgiler" (Arn. Të dhëna të reja për jetën dhe veprën e Tahir Efendi Gjakovës) eserinde ortaya konmuştur. Röportaj 12 Mayıs 1992 tarihinde meşhur hekim Aliya Zatriç'in evinde yapılmıştır. Bu konuşmada Doktor Aliya, Tahir'in en meşhur eseri olan "Vehbi"nin el yazmasını göstermiştir. Aile bu yazmayı 2004 yılına kadar büyük özenle korumuş ve 2004 yılında Kosova Millî Üniversite Kütüphanesine teslim etmiştir. Belge D. SH. 700 kodu altında bulunabilir. 1-2 Mart tarihlerinde düzenlenen "Boşnaklık, Bosna ve Sancak" toplantısında doktor Aliya ve Çeno Zatriç Arnavut ve Sancak halkları hakkında konuşma yaparak büyük Şeyh Tahir Efendi'den gelen ecdatlarını anlatmışlardır. Yeni Pazarlı Zatriç sülalesi, en büyük kızı Halime üzerinden devam etmiştir. Halime, Lukare köylü Ployoviç sülalesinden gelen Yakovalı Tahir Efendi'nin öğrencisiyle evlenmiştir. Bundan dolayı Tahir kişi adı Zatriç ailesi arasında daha sık bulunmaktadır.

ihhtısına İstanbul'da devam etmiştir. Boşnak köklerinden ötürü Boşnak lakabını kazanmıştır. Alhamiyado edebiyatı dünyasında Yakovalı Tahir Efendi veya Büyük Efendi (Arn. Efendiu i Madh) adıyla tanınmış yazar dinî çalışmalarına XIX. yüzyılın ilk yarısında devam etmiştir.⁷ Meşhur kültüroloğumuz Smail Baliç, hiç tarihsel kaynak anmayarak, Mehmed'in XVII. yüzyılda yaşadığını ve çalıştığını yanlış şekilde tahmin etmiştir.⁸

“Boşnak Mehmed Tahir Efendi ilk eğitimini şöyle anlatıyor:

“Annem ve babam beni okula gönderdiklerinde beş veya altı yaşındaydım. Beni buraya, mektebe getirdiler. Babam beni başka okula göndermek istemedi çünkü o arada Sırp dilinde okul açılmıştı ve benim bu okula gitmeme izin vermediler. Sırpça eğitim gören arkadaşlarım vardı. Mektebe gitmek istemeyenler o okula gidiyordu. Sınıfımız çok güzeldi. Sadece küçük çocuklar ve kızlar için inşa edilmiş bir tesisti. Erkekler ve kızlar tek sınıfta beraberce okumuştuk. İlk öğretmenimin adı Bekir Efendi Baraku idi. Mushaf'ı (Kuran'ı) hatmedinceye kadar hocam oldu. Hatmi tamamladığımda Yakova ve Saraybosna'dan bütün ulema, Mushaf'ı ne kadar öğrendiğimizi incelemek için okulumuza gelmişti. Aralarında Hacı Hadum Camii yakınlarında yaşayan, en iyi ve en eğitilmiş kişilerden Mustafa Efendi ve Hacı Fahriya da vardı. Saraybosna'dan gelen ulema hepimizi bir sıraya dizerek Mushaf'tan rastgele açtıkları sayfayı soruyorlardı. Cevabı doğru şekilde verdiğimizde ödül olarak altın para kazanıyorduk. İlk soruyu iyice cevaplayan sınavı hemen geçiyordu.”⁹

1807 yılında İstanbul'da Üveys Efendi'nin en meşhur ve başarılı öğrencisi olarak eğitimini tamamladıktan sonra Tahir Efendi, Medrese-i Atık'ın¹⁰ (sad. Atik Medrese) inşaatından 100 yıl sonra yeni açılmış Yakova Medrese-i Cedid'de¹¹ (sad. Yeni veya Küçük Medrese) ilk müderris konumuna gelme rüyası gerçekleşmiştir.

İslami din bilimcisi unvanını kazandıktan sonra Kosova'nın Yakova (Arn. Gjakova) şehrine geri döner dönmez Küçük Medrese'nin ilk müderrisi olmayı başarmıştır. Buralarda misyoner, şair, yazar, çocuk eğiticisi, öğretmen, imam ve Bayrami¹² veya Melami¹³ derviş tarikatları şeyhi görevini yapmıştır. 1810 yılından itibaren Küçük Medrese'de çalıştığını ele aldığımızda, el yazmalarının çoğunu daha geç, yani 1832 ila 1843 yılları arasında tamamladığını tahmin edebiliriz.

Sancak ve Bosna üzerinden seyahat ederek o dönemin bilgili insanları ile görüşmüştür. Sahip olduğu bilgi o kadar geniştir ki Arnavutça ve Osmanlıcadan ziyade birkaç eserini Arap dilinde yazmayı başarmıştır. Mütevazı ve fakir (yalnız) şekilde yaşamıştır. Geride bıraktığı el yazmalarına bakarsak, Bayrami şeyhi olan Tahir Efendi'nin katı ve prensipli bir şahıs olduğu tahmin edilebilir. Doğduğu yer ile bağlantılarını hayatın sonuna kadar sürdürmesi, ailesi ve dindarlar arasında olan kuvvetli etkisine tanıklık etmektedir.

⁷ Hasan Kaleshi, *Arnavut edebiyatında Türk etkileri*; Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1964, 3-14; Benzer şekilde: Mexhid Yvejsi, *Ylematë e Gjakovës*; Mburojë e Kosovës, Gjakovë 2003.

⁸ Smail Baliç, *Kultura Bošnjaka* (Muslimanska komponenta), Tuzla 1994, 88.

⁹ Arbnora, Dushi, *Homo narrans - Rrëfimi personal gojor*, Instituti Albanologjik, Prishtinë 2009. (Kazivanje 5, 79; Đakovica); Benzer şekilde: Hasan Kaleshi, *Albanska almiado knjizevnost*, Zbornik Filozofskog Fakulteta IV-2, Beograd 1970; 48-75.

¹⁰ Kurtpaşic veya Çrnoglaviç soyluları tarafından inşa edilmiştir (al. Kurtpashët – Kryeziu),

¹¹ Medrese Osmanlı kaynaklarında Yeni Medrese olarak adlandırılıyor.

¹² Fuat Bayramoğlu, Nihat Azamat, *Bayramiyye*; Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 5, İstanbul 1992, 270. benzer şekilde: Hazim Šabanović, *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, Sarajevo, 1973., 416.

¹³ Ethem Cebecioğlu: *Hacı Bayram Velî ve Tasavvuf Felsefesi*, Altındağ Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara, 2004; Cavit Sunar: *Melâmilik ve Bektaşilik*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1975., 14, 128.

Alhamiyado şairi Olarak Tahir Efendi Boşnak

Tahir Efendi Boşnak'ın edebî külliyyatına asıl ilgi XIX. yüzyılın sonlarına doğru başlamıştır ki bu dönemde edebiyat ve bilim alanındaki eserlerini hatırlayan çağdaşları hâlâ hayattadır. Onu inceleyen ilk araştırmacılarından biri olan Yani Vreto'nun (1822-1900) 1879 yılında yazdıklarına göre "Tahir Efendi, Yakovalı Hüseyin Efendi'nin sözlerine göre mübarek bir insandı. Arnavut dilinde ve Arap harfleriyle yazdığı özgün el yazmalarını kendi arkadaşlarına armağan etmiştir."¹⁴ Eşsiz yaratıcılığını, tutkulu araştırmacı, insansever ve Arnavut bibliyografisinin babası Lumo Skenda (diğer adı: Midhat Fraşeri) *Mevlud'ün Arnavut Dilinde Söylenmesinin Değerlendirilmesi* (Manzumetu'l-Mevlud fi Efdali'l-Mevcud bi Lisani'l-Arnaud) başlıklı yazısında anmıştır. Bu eserde, meşhur Tahir Efendi Popova'nın yazdığı söylenen mevludün, aslında Yakovalı / Ulu Tahir Efendi tarafından yazılmış olduğu kanıtlanmaya çalışmıştır. Bu durumu iddia eden sadece Midhat Fraşeri değildir.¹⁵

şeyh Tahir Boşnak şiirde ve bilimsel çalışmalarda Vehbi takma adıyla karşımıza çıkmaktadır. şeyh Tahir Efendi Boşnak'ın çalışmalarında en önemli eserler şunlardır: Vehbi Adı (Arn. Emni Vehbiye); Biri ölünce şu sözleri söyle (Arn. Kur të des kush kshtu thuej): Ölü insan mezarına bakıyor (Arn: I deknı tuk e she vorrin e vet thot); Bayramiye (Arn. Bajramije).¹⁶

Yazarın çeşitli edebî metinlerini içeren Divanının el yazması bugüne kadar korunmuştur. şiir ve düzyazı şeklinde yazmış olduğu gazeller, kasideler, rubailer vs. yaşadığı ortamın o zamanki toplumsal, kültürel ve siyasi hayatını yansıtmaktadır. Tahir Efendi Boşnak'ın en önemli eseri 1835 (Hicri 1251) yılında yazdığı Arnavut Alhamiyado dilinde yazmış olduğu 328 mısra içeren Vehbiya¹⁷ (Arap. *wehbiye* - armağan, Allah'ın hediyesi) ahlaki-eğitsel şiiridir.¹⁸ Bundan sonra ise yaşamın değerersizliğini, cennet ve cehennem, insanların dünyadaki görevlerini ve bilimin işlevselliğini inceleyen dinsel ve felsefi sorularıyla ilgilenen, aruz veznine (kısmen düzyazı) göre düzenlemiş mısralar sahnelemiştir.¹⁹ Sadi'nin yazdığı *Gülistan* misali *Vehbi* şiiri de düzyazı ve mısralar şeklinde yazılmıştır ve 1907 yılında Tahir'in oğlu veya torunu olduğu tahmin edilen İsmail Hacı Tahir Cakova tarafından bulunup uyarlanmış ve Sofya'da yayımlanmıştır. Bu çalışma olmasaydı, Tahir Efendi'nin yazdığı yazı bu günlerde unutulmuş olacaktı.

¹⁴ Nüşhalardan biri Yakova'da da mevcuttur (Jani Vreto, *Mendime mbi shkrimin e gjuhës shqipe*; nê: Jani Vreto, *Vepra të zgjedhura*, Tiranë 1973, 263.

¹⁵ Bu tezin gerçeekliği Tahir Efendi'nin mevludünden çıkartılmış şu beyitlerle doğrulanabilir: *Bu mevludü tövbe eden / Allah'ın rızası için yazmıştır – Bütün güç Allah'a aittir / Adı Halilođlu Mehmed Tahir / Yüce Allah'ım sen onu affet ve ona Cenneti armağan et /* (Arn. "E mestiti këtë mevludin ni fakir / / për rahmet Zotit kul-li shej'in kadir. Emni Muhamed-Tahir bin Halil /bani afv hem epu xhennet ja Xhelil)" Bakınız: Hasan Kaleshi, *Mevludi kod Arbanasa*, Zbornik Filozofskog fakulteta, Knj.IV-2, Beograd, 1959, 349-358; Muhamet Pirraku, *Gjurmë të veprimtarisë letrare shqipe me alfabet arab në Kosovë*, Kitap. I; Dituria, br. 1-2, Prishtinë 1978, 77-128. Nehat Krasniqi, *Mevludet në letërsinë shqipe me alfabet arab*, Benzer şekilde: "Dituria islame", No.. 30-31, Prishtinë, 1991, 26-27.

¹⁶ Bu eserin ikili anlamı Bayram tatili veya şairin Bayrami tarikatı ile takıntısını kastedebilir.

¹⁷ El yazması Avusturya Millî Kütüphanesinde Mixt. 1148 numarası altında muhafaza edilmektedir; *Smail Balić, Kultura Bošnjaka... 88.*

¹⁸ Tahir Efendi Boşnak'ın hayatı ve çalışmaları hakkında aldığımız bu bilgi H. T. Norris'in ispatsız şekilde ortaya attığı, Tahir Efendi'nin 1835. yılı civarında vefat ettiği iddiasını yalanlamaktadır. Norris'in tahminine göre 'Vehbi' şiiri de bu yıl içinde yazılmıştır. (Bakınız: H. T. Norris, *Islam in the Balkans: Religion and Society Between Europe and the Arab World*, University of South Carolina press, Columbia 1993, 76; Benzer şekilde: *Studia Albanica* (Fransızca), no. 19, Académie des sciences de la République Populaire d'Albanie, Institut d'histoire, Institut de linguistique et littérature, Tiranë 1982, 242.)

¹⁹ Mexhid Yveysi, *Në dritë të njohjes*, Gjakovë 2012; Benzer: Mexhid Iveysi, *Hafizët e Gjakovës – krenaria e Kosoves*, Gjakovë, 2013., 30-35.

Bu eserde etrafımızda var olan her şeyi yaratan Tanrı'yı ve enerji, kuvvet, şekil, yol, akıl ve bilgi veren bir parıltı olan Vehbi'yi anlatmaktadır. Müderris Tahir Efendi Boşnak bunu şu mısralarda söylemektedir:

“Lum ai qē Vehbijen e nxe, e kallxon,
se a si drita e sabahit kujdo qē i difton.”

*“Vehbi'yi bilen ve söyleyen mübarektir
Erken sabahta doğan yeni ışık misali”*

Arap alfabesi ile tanışmamış olan Tahir Efendi'nin biyografi yazarları, geride bıraktığı yaratıcılığından bulabildiğimiz bütün kopyaların çevirisi kötü olduğu için araştırmacıların orijinal el yazmalarına odaklanmaları gerektiğini savunmaktadır.²⁰ Tahir Efendi ise yandaşlarına şu komik sözlerle hitap etmiştir: *“İnsanlar yazmış olduğum Vehbi'nin ne olduğunu anlasaydı on rubi,²¹ başkaları ise yüz Hayriye²², öğretmenleri ise bir Mahmudiye²³ verecekti.”²⁴*

Yazdığı şiiirlerden birinin başlığı ise “Cahil” (Arap. Cahil). Bu eser yedi beyitten (Arap. Beyt) oluşmuştur. Kitlenin cehaleti şairi ağır sözler yazmaya zorlamıştır:

*İnanacaksın bana oğlum:
Cahil olan bir insandan
Ne şehit, ne mücahit olabilir
Bir sefil dünyadaki her şeyi
Vermeye hazırdır cahile
Ki böyle bir insan
Otları yiyen inek sürüsünden kötüdür
Bu dünyanın her cahili
Kur'an düşmanıdır bil sen
Bu dünyada senin inandığın dinin
Düşmanıdır tüm cahiller
Baban bile ise kendisi
Toprakları kirletmiştir kesin
Bu dünyanın cahili²⁵*

²⁰ I. Ajeti, *Pamje historike e ligjërimet shq te Gjakoves ne fillim te shekullit. XIX.* Rilindja, Prishtine 1960. Bu eseri düzenleyen, Latin alfabesine uyarlayan ve Sofya'da yayımlayan ünlü ansiklopedici Şemsettin Sami Fraşeri olma ihtimali de epeyce yüksektir. Prof. İdriz Ayeti, Yakova ağzını inceleyen eserini bu orijinal yazıyı temel alarak yazmıştır. Kosovalı şarkiyatçı N. Krasniçi, andığımız Hacı İsmail Tahir Yakova meşhur Hacı Zeka'nın (1832-1902) danışmanı ve işbirlikçisi olduğunu savunmaktadır; Nehat Krasniçi, *Tahir efendi Boshnjaku - Djakova (1770-1850)*; Bölüm: Edukata Islame (Revistë shkencore, kulturore islame tremujore), yıl. XXXVIII No. 88 / Prishtinë 2009, 31-60.

²¹ Rubiya veya rubi herhangi bir altın paranın çeyreğidir. Bizim topraklarımızda 0,5-0,7 gram ve 22 karatlık (saflığı %916) rubiler tanınmıştır.

²² Hayriye (Arn. Hajrije) 1808 (Hicri 1223) yılında basılan 1,80 gram ağırlığında altın madeni paradır.

²³ Mahmudiye (Arn. Mahmudije) ağırlığı 2,35 gram ve saflığı 800 /999 olan altın madeni paradır. Sultan İkinci Mahmud'un (1816 ile 1822 yılı arasında) saltanatı döneminde bastırılmıştır.

Rubi genelde altın liranın çeyreğidir. Hayriye ve Mahmudiye ise XIX yüzyılda yaygın olan madeni altın paralardır.

²⁴ Hasan Kaleşi, *Prilog poznavanja arbanaske književnosti iz vremena Preporoda*; Godišnjak Balkanološkog Instituta u Sarajevu, No. 1. Sarajevo, 1956., 361.

²⁵ Orijinal şekli: *Beso im bir / Se xhahili s'bahet dëshmor / As luftëtar. / Njeri fatzi gjithnji mbetet / Xhahili n'ket dynja. / Njeriu xhahil është më i keq / Se shtaza që ha bar / N'ket dynja. / Është anmik i Kur'anit / Dhe i fesë n'ket dynja. / Xhahilin ti e ke anmik / Edhe në qoftë se e ke baba. / Ndotës i tokës veçse është / Xhahili n'ket dynja. /* Arnavutçadan çeviren ve uyarlayan: Recep Şkriyel.

Resim 1. Tahir Efendi'nin yazmış olduğu "Vehbi" manzumesinin baş sayfası

Tahir Efendi'nin "Vehbi" başlıklı manzumesi 16 mısralı duadan başka, genelde dinsel-eğıtsel ierikli 304 mısra iermektedir:

*Aklından hiç kaçırma sen
Sürünü kaybedene kadar²⁶
Hiçbir yerden fayda görmeyeceksin.
Dünya tarafından ezilmiş olan
Din için mücadele etmez.
Leş arayan köpek misali!
Tanrı kullarına dedi ki:
Eğitimli fakat şerefi olmayan
Derinlerde sıkışan eşektir
Karanlıkta cahildir – kördür kendisi
Sığır gibidir, onun beteri bile
Cahil senin de düşmanındır bil
Baban bile ise senin
Haramdan, yalandan çekin
Hiç yeme, konuşma sen
Duan kabul edilsin diye
Küre'de yazılmış şeylere
Hayatın da bir çaresi var,
İsa bir ara demişti ki:
Dünya'daki aşkın tamamı
Bela içine mi düştü
Var olan faydalı temel*

²⁶ Mecazi anlamı: Geç olmayana kadar her şeye hazır olmalısın!

*İnsanın sabrıdır çünkü.
Vehbi 'yi bilen ve söyleyen
Mübarektir kendisi
Sabahın neşesi misali
Herkes birbirinden farklı.²⁷*

Mehmed Tahir Boşnak insanlar arasındaki kibri ve küstahlığı şu sözlerle lanetliyor:

*Sakin davranan cahilin
İyi dostu olmak
Küstahlık gösteren ilimlinin
Dostu olmaktan iyidir.²⁸*

Şairin eleştirdiği konulardan biri de o zamanki ulemanın çürüklüğüdü. Onlara şöyle hitap etmiştir:

Dinimizi yıkıyor yetersiz bilgili alimler! (Gjus alimi ta rxon fen.)²⁹

Bazı beyitlerde ise Tahir Efendi, kadınları eşit insan varlık gibi muamele edilmesi zorunluluğunu hatırlatıyor:

*Bakılmayan her şey yok oluyor
Sevilmeyen kadın misali.³⁰*

Kosova şivesinin Yakova ağzı unsurlarıyla yapılandırılmıştır şiir ve düzyazı ifadesi, Osmanlı-Arap elifbasıyla (Sad. abece) telaffuz edilmiş ve Arnavut dilin Alhamiyado tadili alfabetiyle yazılmıştır.³¹ Mehmed Tahir Efendi Boşnak'ın şiir ifadesinde her mısra yarısı *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtun Fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır ve burada her birinci ve ikinci yarı mısra arasında kafiye bulunmaktadır.³² Mesnevi şeklinde derlenen bu şiir mısraları Osmanlı Dönemi şiirinde mevcuttur. Onun örneği üzerinde birçok tercümanı ve taklitçisi olan Süleyman Çelebi mevlidi yaratılmıştır. Eser sekiz beyitli yakarmayla başlamakta ve devamında şiir ve düzyazı olarak şekillendirilmiş ana metin bulunmaktadır.

Tahir'in *Vehbi* başlıklı eseri, Müslümanların en büyük tatili olan bayrama ithaf edilmiş 12 mısralı Bayramiye şiirini içermektedir. Bütün Müslümanlar için geçerli olan Tahir'in mesajlarını dikkatli şekilde gözden geçirdiğimizde o zamanlardaki toplumsal durum hakkında ilginç hususların tanınmasını sağlamaktayız.

Vehbi, çok sayıda hadis, bilgelik, ahlaki tavsiyeler, Arnavutça ve Türkçe deyim ve atasözleri barındıran dinsel ve eğitsel özellikli bir eserdir. Hâlbuki eser her şeyden önce geniş kitleler, imamlar, daha düşük eğitimli sosyal tabakalar için yazılmıştır ve içeriğinin hutbelerde kullanılması

²⁷ Arnavutça diline uyarlanan yazının şekli: *Në t'reftë në mend / masi t' shkojnë dhent /s' tep dobi kurr ni send. /Ka e ka rrok dynjaja /sa s'm ri për din / ai asht si qen qi lyp stërvinë. / Vet Zoti yn tha: / Kush a alim i pa amel / aj magarit i përget ani fell. / Xhahil insan osht m'ter, / osht hem qorr, hem si hajvan, ja betor / Xhahili osht dushmani i yt, / oni qi xhahili o qillu baba yt / Mos ha haram e mos fol rren / t' bahet duaja kabull. / Shka u shkruet n' ball s' jet pat'dal. / Isaja tha: Asht dashnija e dunjas / rranja e gjithsa (e) belas. / Temeli (i) gjithsa hajri asht sabri (i) njerit... / Lum aj qi Vehbijën e nexë, e kallxon /se a si drita e sabahit kujdo qi i difton... (Çeviren ve uyarlayan: R. Şkrijelj)*

²⁸ Orijinali: "Ma mir ti me pas jarani / me qat gjahil qi s'livdohet, /se me pas ti jarani / me qat alim qi krenohet." (Detaylar: Kaleşi Hasan, *Albanska aljamiado književnost*; POFXVI-XVII/1966-67, Sarajevo 1970., 49-76.)

²⁹ Hasan Kaleşi, *Prilog poznavanju arbanaške književnosti iz vremena preporoda. Arbanaska književnost na arapskom alfabetu*; Godišnjak Balkanološkog Instituta u Sarajevu, Sarajevo,1 (1956), 352-388.

³⁰ "Pa u limue shka do hupet, /grueja pa u limue pëlsët." (Asıl: Idriz Ajeti, Pamje historike e ligjërimit shqip të Gjakovës në fillim të shekullit XIX, Rilindja, Prishtinë 1960., 73.)

³¹Karş: I. Ajeti, *Pamje historike e ligjërimit shqip te Gjakoves ne fillim te shekullit XIX*, Rilindja, Prishtine 1960, 95-115; Benzer şekilde: Robert Elsie, *Albanian literature in the Moslem Tradition (Eighteenth and early nineteenth century) - Albanian writing in Arabic Shariya*; Mevki: Oriens, v. 33, E. J. Brill, Leiden. New York. Keln, 1992., 300-301.

³² Hasan Kaleşi, *Albanska aljamiado književnost...* 64.

tavsiye edilmiştir. Hayatın geiciliği, cennet ve cehennem hakkındaki manzume, dinsel t6renlerin yerine getirilmesi, erkeklerin ailelerine karşı g6revleri, bilimin değerleri, alakg6n6ll6l6k ve dedikodu ile cimrilik konularını da işletmektedir. Vehbi'deki d6zyazı b6l6mleri, arada sırada, bazı beyitlerin yorumu olarak kullanılabilir. Eser sahibi, *kan davası* ve insanların birbirini 6ld6rmesinin k6t6l6ę6n6 şu s6zlerle değerlendirmektedir:

İnsana, hacerinden başka
*Kendisini kesecek bıçak gerekmiyor*³³

“Cahil” imamlara g6nderme olarak birçok sert ve uyarıcı mısra yazılmıştır:

İmam bilgiye sahip olmayınca
Uzatmayı bile uygun bulmaktadır...

Eserdeki d6zyazılarda Arap ve Arnavut edebiyatı etkisi g6ze çarpıyor:

Kızı g6zel giydirmek faydalıdır,
*Erkeği g6zel giydirmek ise zararlıdır*³⁴

Din nasihatlerini (din6 rehberlik) kapsayan Vehbi manzumesinin yapısal açıdan değeri 6nemsizdir. “Mısra faturasında” şair “vurgu yerine hecelerin uzunluğuna” odaklanmıştır ki bu tarz ne halk ne de Arnavut edebiyatı şiirine 6zg6 bir tarzdır.³⁵ Mesnevi kurallarına uyum sağlamak için birinci ve ikinci yarım mısra arasında kafiye yerleştirme çabasına rağmen neredeyse b6t6n mısraları zayıf ve yapay g6r6n6yor. şairin, vezne uymaması ve her yarım mısrayı belli bir hece uzunluğuna getirmesi çabası birleşince bazı s6zlerin tekrarlanmasına sebep oluyor. Bu esere 6nem veren 6zg6n s6zel unsur ile ye Yakova ağzından başka, Oryantal edeb6 yaratıcılığının etkisi de g6r6n6yor.³⁶

Tahir Popova'nın³⁷ imzası altında Tahir Efendi'nin yazmış olduğu daha 6nemli yazı başlığı da şudur:

“Kur'an Ayetlerinin Arnavut dilindeki yorumları” (ar. Tefsir6'l-Ayat 'al6 Lisani'l-Arnaud)³⁸

K6llyatının oryantal l6gatesini araştırmak ise ayrı bir değere sahiptir.³⁹ Muhamed ami'nin 1835 yılında İstanbul'da yayınladığı *ameri*⁴⁰ ve Tahir Efendi Boşnak'ın *Vehbi* yazmalarının, Arap

³³ Hasan Kaleşi, *Albanska alhamijado knjiğevnost...63-64*. Kopya içinde: “*Nirin qeter shpat se pret, / por ajo qi me to vet po pret.*” Beyit, cinayet işleyen herkesin cinayet kurbanı olacağını dile getirmektedir. Meşhur Arap atas6z6ne benzemektedir: “*Man qatala qutila!*” (6ld6rm6ř olan herkes sonuçta 6ld6r6lm6ştir!); Buna benzeyen Boşnak atas6z6: “*Eline kılıç alanı kılıç 6ld6recek!*”

³⁴ Hasan Kaleşi, *Albanska alhamijado knjiğevnost...63-64.*; Kopya içinde: “*Qiken mir6 me e vesh ka shiqar / djalın mir6 me e vesh ka zarar.*” (Bakınız: Hasan Kaleşi, 64).

³⁵ *Ibidem*

³⁶ Yakarma, d6zyazı ve şiirin birleşimi, dinsel ve eğitici 6zellikler, nicel vezni, eser sahibinin adı ve eserin yazıldığı tarihinden bahsetmek gibi detaylar bu konuyu daha kolay bir şekilde incelememize yardımcı oluyor. (Hasan Kaleşi, *Albanska alhamijado knjiğevnost... 63-64.*)

³⁷ Tahir ef. Popova (1856-1949) Vuit6rn yakınlarında bulunan Popova k6y6nde doğmuştur. XIX y6zyılın sonu ve XX y6zyılın başlarında Yeni Pazar Medresesinde m6derrislik g6revini yapmıştır (Detaylar: R. şkrijelj, *Derviři, turbeta i tekije u Sandžaku*; Međunarodni nauni skup 100 godina od odlaska Osmanlija sa Balkana, Podgorica, 12-15. oktobar 2012.godine. İstanbul ‘Sultaniye’ medresesindeki eğitimi s6resince Popova, tarihçiler tarafından Tahir Efendi Bořnak'a atanan mevl6d6 uyarlayıp yeniden yazmıştır. Bu eserin başlığı ise: *aędař Arnavut Diline evrilmiř Mevl6tler* (Arap. Manz6ma al-mawl6d fi afdali al-mawę6d bi lis6ni al-Arnaud); (Bakınız: Faik Luli, *Islam Dizdari, Mevludet n6 gjuh6n shqipe*, Shkod6r, 2002, 263-309.)

³⁸ Bu el yazması hakkındaki bilgileri Hasan Kaleşi'nin bibliyografisinden aldık. Yazı bir zamanlarda Priştine Vakıf K6t6phanesinde mevcuttu (Nota imi 1238). Maalesef, 28 adet işaretlenmemiş sayfa içeren yazı ortadan kayboldu. *Nehat Krasniqi, Tahir efendi Boshnjaku... 35.*

³⁹ Naim Berisha, *Orientalizmat n6 leksikon e Gjakov6s*; Edukata islame (Revist6 shkencore, kulturore islame tremujore), Viti XLI nr. 94, Prishtin6 2010, 187-188.

⁴⁰ *ameriya* (alb. am6ria, gr. ααμouρι6) Arnavutluk'un g6neyi ve Yunanistan'ın kuzeybatısında bulunan, amların (Arnavutlar) yaşadığı b6lgenin adını temsil etmektedir. Bu terim Osmanlı D6nemi'nde bile kullanılmıştır. ameriya, Yunan şehirleri Tesproiya ve Preveza kırsalı, Yanina ilinin doğusundaki birkaç k6y ve Arnavutluk'un en g6neyindeki Saranda b6lgesinden oluşmaktadır. Yunanlar ameriya terimini kullanmaktan çekiniyor 6nk6 onu Arnavutların bu

veya Türk alfabesiyle yazılan en eski Arnavutça edebî eserler olduğu tahmin ediliyor.⁴¹ Bunun aksine M. Piraku, Arnavut dilinin Kosova edebiyatında Tahir Efendi'nin yazılarından önce de bulunabildiğini iddia etmektedir.⁴²

Yakın zamanlarda, Tahir Efendi'nin yazmış olduğu, şimdiye kadar bilinmeyen dört adet el yazması bulunmuştur. Üç tanesi Osmanlıca (iki tane şiir ve bir düzyazı külliyatı) ve bir tanesi Arap⁴³ dilinde yazılmış. Mehmed Tahir Efendi'nin “*Uyarılar Kitabı*” (Kitab-i tenbihiiyet), 7 Ocak 1837 tarihinde Osmanlı alfabesiyle yazılmış ve uyarlanmış bir düzyazıdır (16.5 x 11 cm şekilli 51 sayfa). Bu nüshayı, Tahir Efendi'nin öğrencisi olduğu tahmin edilen Yakovalı Molla Âdem korumuştur.⁴⁴ İlmihal şeklinde olan bu eser medrese öğrencileri için yazılmıştır. Tanınmış Arnavut atasözleriyle başlıyor: *Nimeti kaybedene kadar, kıymetini bilemezsin!* (Arn. “Pa u hup nimeti, s' i dihet kimeti!) Din konusuyla ilgilenen, Arnavut Alhamiyado tarzı tarihinde yayımlanmış ilk yazıdır. Eser sahibinin bu yazıdaki ilk sözleri şöyledir:

“*Söylemeyi unutma sakın / Tahir Efendi'nin iyi bir insan olduğunu / Allah kendisine edebi rahmet armağan etmiştir.*”⁴⁵

Res. 2 Tahir Efendi Boşnak'ın “Vehbi” manzumesinin son iki sayfası

bölgedeki bölücülüğuyle bağdaştırıyor. Yunanlar eski zamanlardan beri kullanımda olan Epir ve Tesproçiya terimlerini benimsemektedir. *Nicholas Geoffrey Lemprière Hammond, Epirus: the Geography, the Ancient Remains, the History and Topography of Epirus and Adjacent Areas.* Clarendon 1967., 31.

⁴¹ Idris Ajeti, Pamje *historike të ligjërimit shqip të Gjakovës në fillim të shekullit XIX*, Vepra 2, Prishtinë 1998., 12.

⁴² Bu arada Nezim Frakule'nin yazmış olduğu Arnavutça-Türkçe sözlüğü anmaktadır. Bu dilbilimci Toska aşireti dilinde yazılmış, kelimelere ait ilk yazıyı yazmıştır. *Muhamet Piraku*, Gjurme të veprimtarisë letrare shqipe me alfabet arab në Kosovë, Dituria 1-2, Prishtinë 1978, 83; Osman Myderrizi, *Fjalori shqip-turqisht i H. Ali Ulqinakut*; Buletini i Universitetit Shtetërorë, Tiranë 1961, 119; Feti, Mehdiu, *Orientalizmat: Hyrja dhe përdorimi i tyre në gjuhën shqipe*; Studime mbi leksikon dhe mbi formimin e fjalëve në gjuhën shqipe, III, Tiranë 1989, 407; Benzer şekilde: Nehat Krasniqi, *Gjurme të zanafillës së letërsisë shqipe alamiado*, Edukata Islame 17, Prishtinë 2003, F. 75; Robert Elsie, *Historia e letërsisë shqiptare*, Pejë, 2001.

⁴³ El yazması başlıksızdır ve genel olarak dinsel sorunlarla ve namazın kılınmasıyla ilgilenmektedir. 1843 yılında yayımlanmış 20x15 büyüklükte, 56 sayfadan oluşmuş bir yazıdır.

⁴⁴ *Ibidem*

⁴⁵ Kopya içinde: “Mos harro ti me thonë / Tahir Efendija njeri mire u konë / Zotynë i boft rahmet përgjithmonë”. *Nehat Krasniqi, Tahir efendi Boshnjaku...* 35.

Bu yazıda eser sahibi iki adet şiir koleksiyonu anıyor: “*Benim Rabbim Allah’tır.*” (Osm. Hudâ Rabbim)⁴⁶ ve “*Dinin Hazinesi*” (Osm. Hazîne-i Din)⁴⁷. Burada Tahir Efendi Boşnak, Zaîfî (Sad. Zayıf) takma adını kullanmaktadır fakat ilk kullanan değildir çünkü geçmişte birçok Osmanlı şairi tarafından kullanılmıştır.⁴⁸

Kendisi eser sahibi olduğu Yüce Rabbim⁴⁹ (Arn. Hydâ Rabbëm; Osm. Hudâ Rabbim) imam risalesinden çıkarılan beyitler şu mesajı iletmektedir:

Perëndia është Zoti im, Pejgamber kam Muhammedin,
Fenë Islame fe e kam, libër Fjalën e Allahut.

Benim Yüce Rabbim Allah’tır, Peygamberi ise Muhammed

Benim dinim İslam’dır, Allah’ın dediği sözlerdir.

Në punë t’mira dhe në besim, kam drejtimin hanefit
Drejtim ithtarësh të synnetit dhe xhematit për Allah!

Doğru yolumda ve dinde, yolum Hanefidir⁵⁰

Sünnet müritlerinin yolu ve Allah’ın birliğidir!

Jam pasardhës i Ademit, në Ummet të Muhammedit,
Drejtim kthimi për adhurim, kam Shtëpinë e Allahut.

Âdem ve Muhammed ümmetinin⁵¹ ecdadyım

Beni duaya yaklaştıracak Allah’ın evini tanyorum

Asgjë s’ka në gjithësi që shëmbëllen në Perëndinë,
Nuk ka formë trup as gjymtyrë, i Lartësuar Allah.

Yüce Rabbime benzeyen hiçbir şey yoktur cihanda

Şekli, vücudu, ayakları yoktur Yüce Allahımızın.

I pashoq është krejtësisht, nuk ka prind dhe as fëmijë,
Një është, të ngjashëm nuk ka, në Ihlas përmend Allahu.

Üstünlüğü sınırsızdır, ne ebeveynleri ne de çocukları var

Tektir, benzeri yoktur, İhlas’ta⁵² tasvir edilen Allah.

Nga ndërrimet e ndryshimet, si dhe nga format e ngjyrat,
Vërtetë i pastër është Ai, kështu përshkruhet Allahu.

Değişkenlik ve ayırımdan, şekil ve renkten

Mutlaka temiz şekilde tanımlıyorlar Allah’ı.

As në tokë dhe as në qiell, djathtas majtas, para prapa,
N’katër anë t’horizontit, nuk ka vendqëndrim Allahu.

Ne zeminde ne de gökte, ne sağda ne de solda, ne ilerde ne de arkada,

Ufkun dört tarafında bile, Allah’ın konutu yoktur.

Perëndia është mbrojtës i pafillim i pambarim,
T’qenët e ka nga vetveti, veti këto të Allahut.

⁴⁶ Konusu İslami düşüncesini savunmak (Arap. akaid) olan bu eser 1832 yılında bitirilmiştir. Üç adet kopyası bulunmuştur, fakat orijinali aralarında mevcut değildir.

⁴⁷ Yazının başlığını oluşturan ilk iki sayfa bulunmuştur.

⁴⁸ Karş: Ağah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara, 1984, 260-392.

⁴⁹ Tahir efendi Boshnjaku – Gjakova, *Hydâ Rabbëm* (“Perëndia është Zoti im”), Edukata Islame Revistë shkencore, kulturore islame tremujore, Viti XXXVIII nr. 89 – 2009 (Përktheu nga osmanishtja: Nehat Krasniqi), 61-68.

⁵⁰ *Hanefî mezhebi* İmam-ı Azam Ebu Hanife’nin kurmuş olduğu İslami düşünce ve hukuk ekolüdür. Yeni düşüncelere açık olan en özgür İslam akımlarından biridir. Bu mezhep Kuzey Mısır, Orta Asya, Hindistan Kıta Parçası, Türkiye, Irak ve Batı ülkelerdeki topluluklarda mevcut olduğu gibi Bosna-Hersek, Hırvatistan, Sırbistan (Sancak), Karadağ, Kosova, Makedonya, Arnavutluk ve diğer İslami toplulukların resmî mezhebidir.

⁵¹ Umma veya Ümmet İslami dinine ve İslam dünyasına ait bütün dindarların topluluğunu temsil etmektedir. Umma (Arapça: أمة) İslam dünyasındaki (ummat al-mu’minin) bütün dindarların topluluğu anlamına gelen bir terimdir.

⁵² *El-Ihlas* (Arap. سورة الإخلاص Dürüstlük), 4 ayetten oluşan Kuran’ın 112 suresidir.

*Rabbimiz koruyucudur, varlığının başı ve sonu yoktur,
Allah'a ait olan bütün özelliklerle var olmaktadır*
Fare pa qenë gjithësia, qe i gjithëfuqishmi Zot,
Për askënd nuk ka nevojë, kanë të gjithë për Allahun.

*Cihanda müthiş Tanrı'nın yarattığı hiçbir şey de var olmasa,
Kendisi her şeyden bağımsızdır, herkesin Allahıdır.*
Me veti të përsosura, gjithmonë është cilësuar,
Nga veti të mangësisë, është larg Zotynë Allah.

*Özellikleriyle mükemmeldir, her zaman değerlidir,
Özellikleriyle dokunulmazdır, uzaktır Yüce Allah.*
Veti t'përsosura t'qenies Tij janë dije e vullnet,
Ekziston ka fuqi krijon, shikon dëgjon flet Allahu.

*Özellikleri kusursuzdur, tüm varlığı, bilgisi, iradesi
Sürüyor, yaratabilecek, görecek, duyacak ve konuşacak gücü vardır Allah'ın*
Është i gjallë Ai por, si çdo gjallesë nuk jeton
Me mish e gjak, ha e pijë, s'është jeta e Allahut.

*Canlıdır, fakat canlılar misali yaşamıyor
Kash ve kanlı, yemek ve içmekli değildir Allah'ın hayatı.*
Dijen absolute të Tij, s'e arrin dija askujt,
T'gjitha gjërat i përfshinë, dituria e Allahut.

*Bilgisine daha hiç kimse yetişememiştir
Bütün bu eylemler Allah'ın hikmetini tanıklıyordur*
Dëgjon absolutisht çdo fjalë të fshehtë apo me zë,
Largë nga trupi dhe organet, është dëgjimi i Allahut.

*Her gizli ve sesli sözü iyi duyabiliyor
Vücut ve organlardan uzaktır Allah'ın duyuları*
Sheh absolutisht çdo send, të gjitha gjërat i mbikëqyr,
Është larg nga të pasurit sy për çdo send vështron Allahu.

*Her şeyi tamamen görebilir ve izleyebilir,
Tüm zenginliklerden uzaktır, etrafında her şeyi görebiliyor Allah.⁵³*

Belli ki eserleri; öğrencileri ve müritleri üzerinde büyük etki yapmıştır. Tahir Efendi'nin şiir tarzı, o zamanlarda öğrencisi ve müridi olduğu tahmin edilen Yeni Pazar Alhamiyado şairi Süleyman Tabakoviç'in edebî yaratıcılığı ve hicvi üzerinde belirleyici olmuştur.

SONUÇ

Şeyh Tahir Efendi Boşnak'ın, yaşadığı zaman içinde büyük ve önemli bir kişi olduğunu söylemeye hakkımız var. Geride bıraktığı çok dilli ve çok alanlı edebî külliyatı, XVIII. yüzyılın sonlarında ve XIX. yüzyılın başlangıcında yaşayan bir Alhamiyado şairinin ne kadar geniş ve derin bilgiye sahip olmaya gereksinimi olduğunu anlatmaktadır. Şiir, düzyazı, İslami felsefe ve pedagojiyle ilgilenen bu şair; tefsir (Kur'an yorumu), akait ve diğer bilimsel ve dinsel alanlarda büyük sonuçlara varabilmiştir. Güzel yazı sanatıyla ilgilenen Şeyh Tahir Efendi, Yakova şehrindeki tekkede görev yapmıştır. Bu alim, yaratıcılık kariyeri boyunca İslamiyet'teki felsefi meditasyonun kaynaklarını ve Kur'an'ın ruhsal mealini araştırmıştır.

Kısmen mizah ve eleştiri katmanlarıyla zenginleştirilmiş Tahir Efendi Boşnak'ın şiiri değişik dillerin mevcut olduğu topraklarda yaşamış olduğu zamanın ağırlığı ve bileşikliğine tanıklık

⁵³ Bajram Jusuf Gjakova, *Zoti e mëshiroftë (Smiluj se Gospodaru)*, 13 Haziran 1906; (Arnavutça'dan çeviren: R. Škrijelj)

etmektedir. Tahir Efendi'nin sahip olduğu büyük bilgelik, bilgi genişliği ve şair yeteneği uzun zamandır unutulmuş olan bu sosyokültürel ortamı yeniden hatırlamamıza yardımcı oluyor. Bu meşhur şairin Müslüman Alhamiyado kültürü edebiyatının en büyük kişileri arasında mevcut olduğunu anlamamız pek tabiidir. Araştırma, memleketimizden gelen fakat doğduğu Lukare, Yeni Pazar veya Sancak'a karşılaştırınca daha fazlasıyla dünya edebiyat teorisinde meşhur olan bir şair, muallim, müderris, sufi şeyhin kişilik ve emeğini aydınlatmaktadır.

Tahir Efendi Boşnak'ın daha önceden andığımız yazılar Viyana ve İstanbul'da bulunan eserlerinin bir bölümünden başka, Yakova'da bu büyük edebiyatçının adını taşıyan okul bulunmaktadır.

Kaynakça

- ARBNOA, Duři (2009), *Homo narrans – ağızdan kişisel hikaye*, Instituti Albanologjik, Prishtinë.
(DUSHI, Arbnora (2009), *Homo narrans - Rrëfimi personal gojor*, Instituti Albanologjik, Prishtinë);
- ARNAVUT ARAřTIRMALARI (1982), no. 19, Académie des sciences de la République Populaire d'Albanie, Institut d'histoire, Institut de linguistique et littérature, Tiranë.
(STUDIA ALBANICA (1982), no. 19, Académie des sciences de la République Populaire d'Albanie, Institut d'histoire, Institut de linguistique et littérature, Tiranë (Fransızca));
- CAVİT, Sunar *Melâmîlik ve Bektaşilik*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1975;
- ETHEM, Cebecioğlu (2004), *Hacı Bayram Velî ve Tasavvuf Felsefesi*, Altındağ Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara;
- FAİK, Luli ve İSLAM Dizdari (2002), *Arnavut Dilinde Mevlidler*, Shkodër.
(LULI, Faik, DIZDARI İslam (2002), *Mevludet në gjuhën shqipe*, Shkodër);
- FETİ, Mehdiu (1989), *Oryantalizmler: Arnavut dilinde kullanım şekillerine giriş*; Studime mbi leksikon dhe mbi formimin e fjalëve në gjuhën shqipe, III, Tiranë.
(MEHDIU, Feti (1989), *Oryantalizmat: Hyrja dhe përdorimi i tyre në gjuhën shqipe*; Studime mbi leksikon dhe mbi formimin e fjalëve në gjuhën shqipe, III, Tiranë);
- FUAT, Bayramoğlu ve NİHAT Azamat (1992), *Bayramiyye*; Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 5, İstanbul;
- H. T, Norris (1993), *Balkanlar'da İslamiyet: Arap Dünyası ve Avrupa Arasında Din ve Toplum*, University of South Carolina press, Columbia.
(NORRIS, H T. (1993), *Islam in the Balkans: Religion and Society Between Europe and the Arab World*, University of South Carolina press, Columbia);
- HASAN, Kaleşi (1970), *Arnavut Alhamiyado Edebiyatı*, Zbornik Filozofskog Fakulteta IV-2, Beograd.
(KALESHI, Hasan (1970), *Albanska alamiado književnost*, Zbornik Filozofskog Fakulteta IV-2, Beograd);
- HASAN, Kaleşi (1970), *Arnavut Alhamiyado Edebiyatı*; POFXVI-XVII/1966-67, Sarajevo;
(KALEȘI, Hasan (1970), *Albanska aljamiado književnost*; POFXVI-XVII/1966-67, Sarajevo);
- HASAN, Kaleshi (1964), *Arnavut Edebiyatında Türk Etkileri*; Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara;
- HASAN, Kaleşi (1959), *Arnavutlarda Mevlidler*, Zbornik Filozofskog fakulteta, k. IV-2, Beograd.
(KALESHI Hasan (1959), *Mevludi kod Arbanasa*, Zbornik Filozofskog fakulteta, k. IV-2, Beograd);
- HASAN, Kaleři (1956), *Yeniden Dođuř Dönemi Arnavut Edebiyatını Tanıma Katkısı*, Godišnjak Balkanolořkog Instituta u Sarajevu, No. 1. Sarajevo.

- (KALEŞI, Hasan (1956), *Prilog poznavanja arbanaske književnosti iz vremena Preporoda*, Godišnjak Balkanološkog Instituta u Sarajevu, No. 1. Sarajevo);
- HAZİM, Şabanoviç (1973), *Doğu Dillerinde Bosna ve Hersek Müslümanların Edebiyatı*, Sarajevo. (ŞABANOVIĆ, Hazim (1973), *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, Sarajevo);
- İDRİZ, Ayeti (1960), *XIX. yüzyılın başlangıcında Yakova'daki Arnavut eğitimin tarihsel incelemesi*. XIX. Rilindja, Priştine.
- (AJETI, Idriz (1960), *Pamje historike e ligjërimit shqip te Gjakoves ne fillim te shekullit. XIX*. Rilindja, Prishtine);
- İDRİZ, Ayeti (1998), *XIX. yüzyılın başlangıcında Yakova'daki Arnavut eğitimin tarihsel incelemesi*. Vepra 2, Priştine
- (AJETI, Idriz (1998), *Pamje historike të ligjërimit shqip të Gjakovës në fillim të shekullit XIX*, Vepra 2, Prishtinë);
- LEVI – PROVENCAL (1960), *Alhamiya*, Encyclopaedia of Islam, New Edition, Vol. I.
- (LEVI – PROVENCAL (1960), *Aljamia*. Encyclopaedia of Islam, New Edition, Vol. I);
- MECİD, Üveysi (2012), *Bilimin Aydınlığı*, Gjakovë.
- (YVEJSI, Mexhid (2012), *Në dritë të njohjes*, Gjakovë);
- MECİD, Üveysi (2013), *Yakova Hafızları – Kosova'nın Gururu*, Gjakovë.
- (YVEJSI, Mexhid (2013), *Hafizët e Gjakovës – krenaria e Kosoves*, Gjakovë);
- MECİD, Üveysi (2003), *Yakova'nın Uleması*, Mburojë e Kosovës, Gjakovë.
- (YVEJSI, Mexhid (2003), *Yematë e Gjakovës; Mburojë e Kosovës*, Gjakovë);
- MUHAMET, Pirraku (1978), *Kosova Arnavut Edebiyatında Arap Alfabetiyle Etkinlik İzleri*, Kitap. I; Dituria, br. 1-2, Prishtinë
- (PIRRAKU, Muhamet (1978), *Gjurmë të veprimtarisë letrare shqipe me alfabet arab në Kosovë*, Kitap. I; Dituria, br. 1-2, Prishtinë);
- MUHAMET, Pirraku (1978), *Kosova Arnavut Edebiyatında Arap Alfabetiyle Etkinlik İzleri*, Dituria 1-2, Prishtinë.
- (PIRRAKU, Muhamet (1978), *Gjurmë të veprimtarisë letrare shqipe me alfabet arab në Kosovë*, Dituria 1-2, Prishtinë);
- MUHAMET, Pirraku (1989), *Kararname'ye (Prizren Ligi) kadar Arnavut Halk Kültürü*, Priştine.
- (PIRAKU, Muhamet (1989), *Kultura kombetare Shqiptare deri ne Lidhjen e Prizrenit*”, Prishtinë, 1989., 95.);
- MUHAMET, Pirraku (1989), *Kararname'ye (Prizren Ligi) kadar Arnavut Halk Kültürü*.
- (PIRRAKU, Muhamet (1989), *Kultura Kombëtare Shqiptare deri në Lidhjen e Prizrenit*, Prishtinë, 1989., 95.)
- NAİM, Berişa (2010), *Yakova ağzı sözlüğünde oryatnalizmler*; Edukata islame (Revistë shkencore, kulturore islame tremujore), Viti XLI nr. 94, Prishtinë.
- (BERISHA, Naim (2010), *Orientalizmat në leksikon e Gjakovës*; Edukata islame (Revistë shkencore, kulturore islame tremujore), Viti XLI nr. 94, Prishtinë);
- NEHAT, Krasniçi (2003), *Arnavut Alhamiyado Edebiyatının Başlangıcı İzleri*, Edukata Islame 17, Prishtinë.
- (KRASNIQI, Nehat (2003), *Gjurmë të zanafillës së letërsisë shqipe alamiado*, Edukata Islame 17, Prishtinë);
- NEHAT, Krasniçi (1991), *Arnavut Edebiyatında Arap Alfabetiyle Yazılan Mevlidler*, “Dituria islame”, No.. 30-31, Prishtinë.
- (KRASNIQI, Nehat (1991), *Mevludet në letërsinë shqipe me alfabet arab*, “Dituria islame”, No.. 30-31, Prishtinë);
- NEHAT, Krasniçi (2009), *Tahir Efendi Boşnak – Yakova (1770-1850)*; Edukata Islame (Revistë shkencore, kulturore islame tremujore), yıl. XXXVIII No. 88 / Prishtinë;

- (KRASNIQI, Nehat (2009), *Tahir efendi Boshnjaku - Djakova (1770-1850)*; Edukata Islame (Revistë shkencore, kulturore islame tremujore), viti. XXXVIII No. 88 / Prishtinë);
- NICHOLAS Geoffrey, LEMPRIÈRE Hammond (1967), *Epir: Coğrafyası, Antik Kalıntıları, Epir ve Yakın Bölgelerin Tarihi ve Topografyası*. Clarendon; *DICCIONARIO DE LA LENGUA CASTELLANA COMPUESTO POR LA REAL ACADEMIA ESPANOLA* (MDCCLXX), Segunda impresion, Tomo primero A-B, Madrid.
- (GEOFFREY Nicholas, HAMMOND Lemprière (1967), *Epirus: the Geography, the Ancient Remains, the History and Topography of Epirus and Adjacent Areas*. Clarendon; *DICCIONARIO DE LA LENGUA CASTELLANA COMPUESTO POR LA REAL ACADEMIA ESPANOLA* (MDCCLXX), Segunda impresion, Tomo primero A-B, Madrid);
- OSMAN, Müderrizi (1961) ve ALİ H. Ulçinakut; *Arnavutça-Türkçe Sözlüğü*, Buletini i Universitetit Shtetërorë, Tiranë.
- (MYDERRIZI, Osman (1961), *Fjalori shqip-turqisht i H. Ali Ulqinakut*; Buletini i Universitetit Shtetërorë, Tiranë);
- RECEP, Şkriyel (2012), *Sancak'ta Dervişler, türbeler ve tekkeler*; Međunarodni naučni skup 100 godina od odlaska Osmanlija sa Balkana, Podgorica, 12-15 Ekim).
- (ŠKRIJELJ, Redžep (2012), *Derviši, turbeta i tekije u Sandžaku*; Međunarodni naučni skup 100 godina od odlaska Osmanlija sa Balkana, Podgorica, 12-15 Ekim));
- ROBERT, Elsie (1992), *Müslüman Geleneğinde Arnavut Edebiyatı* (XVIII. yüzyılı ve XIX. yüzyılı başlangıcından Arap alfabesiyle Arnavutça yazılar), Oriens , Vol. 33, E. J. Brill, Leiden. New York, Köln;
- (ELSIE, Robert (1992), *Albanian literature in the Moslem tradition* (Eighteenth and the early nineteenth century Albanian writing in the Arabic script), Oriens , Vol. 33, E. J. Brill, Leiden. New York, Köln);
- ROBERT, Elsie (2001), *Arnavut edebiyatı tarihi*, Pejë
- (ELSIE, Robert (2001), *Historia e letërsisë shqiptare*, Pejë);
- SIRRI AGÂH, Levend (1984), *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara;
- SMAİL, Baliç (1994), *Boşnak Kültürü (Müslüman Elemanı)*, “R&R” IPP Tuzla, Tuzla.
- (SMAİL, Balić (1994), *Kultura Bošnjaka* (Muslim component), “R&R” IPP Tuzla.
- TAHİR, Gjakova – Boşnyaku Efendi (2009) *Hudâ Rabbim* (‘Benim Rabbim Allah’tır’), Edukata Islame Revistë shkencore, kulturore islame tremujore, Viti XXXVIII nr. 89 – 2009 (Osmanlıca’dan çeviren: Nehat Krasniçi);
- (TAHIR efendi, GJAKOVA - BOSHNJAKU (2009) *Hydâ Rabbëm* (“Perëndia është Zoti im”), Edukata Islame Revistë shkencore, kulturore islame tremujore, Viti XXXVIII nr. 89 – 2009 (Përktheu nga osmanishtja: Nehat Krasniçi));
- YANI, Vreto (1973), *Arnavut yazıları üzerinde görüşler*; Jani Vreto, Vepra të zgjedhura, Tiranë.
- (VRETO, Jani (1973), *Mendime mbi shkrimin e gjuhës shqipe*; Jani Vreto, Vepra të zgjedhura, Tiranë);
- YUSUF BAYRAM, Cakova (1906), *Rabbim Bağışla*, 13 Haziran; Arnavutça’dan çeviren: R. Şkriyel).
- (GJAKOVA, Jusuf Bajram (1906), *Zoti e mëshiroftë (Smiluj se Gospodaru)*, 13 Haziran; (Arnavutça’dan çeviren: R. Şkrijelj)).